

Організація виборів до всеросійських установчих зборів на Волині в 1917 р.

В статті на основі мало досліджених документів із Державного архіву Житомирської області висвітлюється процес підготовки виборів до Всеросійських Установчих зборів у Волинському виборчому окрузі.

Ключові слова: Всеросійські Установчі збори, виборчі технології, Волинська губернія.

Після падіння самодержавства скликання Всеросійських Установчих зборів було одним з головних питань політичного життя країни поряд з вирішенням життєвих завдань: забезпечення населення продуктами харчування, паливом, наділення селян землею, припинення війни. Воно стало питанням побудови нового суспільства вцілому. Установчі збори хоч і не функціонували як повноцінна представницька установа, тим не менше готувались як така. Процес підготовки до них обмежений хронологічними рамками, оформлений інституціонально і юридично, може являти собою предмет спеціального дослідження, важливість якого підсилюється тим значенням, яке приписувалось майбутнім Установчим зборам. На жаль, в радянській [1] і вітчизняній історіографії тема організації виборів до Всеросійських Установчих зборів на Волині розкрита слабо. Лише окремі її аспекти знайшли відображення в працях О.В. Власюка, В.М. Цятко [2] та О. Комарніцького [3].

Тому спробуємо на основі документальних матеріалів Державного архіву Житомирської області (фонд 2149 Волинської Окружної комісії, що нараховує 219 справ, та фонд 2119 Житомирської повітової комісії – 18 справ), інформаційних повідомлень тогочасної преси та опублікованих досліджень проаналізувати всі основні складові процесу підготовки і проведення виборів до Всеросійських Установчих зборів на Волині.

20 липня 1917 р. Тимчасовий уряд затвердив I розділ Положення про вибори, а через 2 дні опублікував їх у «Віснику Тимчасового уряду» [4]. У вересні був підготовлений і опублікований Наказ по застосуванню розділу I Положення про вибори, що детально пояснював всю процедуру підготовки і проведення виборів. До Наказу додавались зразки документів (протоколи, виборчі картки) [5].

Публікація першого розділу Положення, в якому йшлося про поділ території Росії на виборчі округи, про створення установ для організації і проведення виборів, дозволила розгорнути практичну роботу.

Головна відповідальність за підготовку виборів лягала на плечі Всеросійської у справах виборів до Всеросійських Установчих зборів комісії (далі – Всевибори) у Петрограді. Організацію і проведення виборів у Волинському виборчому окрузі було покладено на Волинську Окружну у справах виборів до Всеросійських Установчих зборів комісію, створену 01 вересня 1917 р. До її складу увійшли: присяжний повірений А.С. Багриновський – голова комісії [6], Є.П. Новоселецький – товариш голови, П.П. Оніхимовський – замісник товариша голови, С.С. Горелик – секретар, члени – І.П. Вороніцин, А.Ф. Пивоцький (до листопада 1917 р.) [7], Д.І. Фішман, Ю.Д. Яницький (з листопада 1917 р.) [8], скарбник – бухгалтер Волинської Губернської земської управи Бершій [9], з 21 вересня його на цій посаді змінив В.Є. Кандиба [10].

На території Волинського виборчого округу, до якого увійшли 10 повітів Волинської губернії (за виключенням Ковельського і Володимир-Волинського, зайнятих ворогом,) було створено 1 міську – Житомирську та 10 повітових комісій [11].

На території звільнених від ворога 25 сіл Ковельського [12] і 32 населених пунктів Володимир-Волинського [13] повітів Волинської губернії провести вибори було неможливо через малу кількість жителів і відсутність виконавчих органів влади [14]. Всі, хто хотіли взяти участь у голосуванні, відповідно до розпорядження Волинської Окружної комісії повинні були з 10 до 20 жовтня написати заяву про внесення їх у додаткові списки суміжних діляниць Луцького повіту [15].

Розподіл Волинського виборчого округу на дільниці згідно з розпорядженням Волинської Окружної комісії мав відбутися не пізніше 15 вересня [16]. Відповідно до 1 і 2 ст. Наказу Всевибори рекомендували використати схему поділу губернії на дільниці під час попередніх виборів у волосні земства і міські думи [17]. Повітові комісії чітко дотримались вимог вказаних вище статей, тому майже всі проекти поділу повітів були затверджені Волинською Окружною комісією з деякими незначними змінами. В містах піддільниці були замінені самостійними дільницями [18]. Так в м. Рівне утворилось 3 дільниці замість 1 на міських виборах [19], в Новоград-Волинську – 7 замість 1 [20].

Житомир на виборах до міської думи поділили так, «щоб виборцю не просто ускладнити процес голосування, а взагалі позбавити його цієї можливості при всьому його бажанні». Виборці, що проживали на одному кінці міста, мушили їхати в інший його кінець, довго стояли в чергах. Це стало однією з основних причин того, що на виборчі дільниці з'явилося близько 50% всіх занесених у списки [21]. Щоб уникнути такої ситуації на виборах до Всеросійських Установчих зборів, місто поділили на 22 дільниці (замість 11) [22] з урахуванням всіх недоліків на попередніх виборах.

Щоправда, вибори до Установчих зборів показали, що ні менша кількість виборців на кожній дільниці, ні збільшення часу голосування – у порівнянні з міськими виборами в 2 ½ рази, ні спрощення процедури завдяки тому, що при вході іменні посвідчення не штампувалися і не заносилися в окремих журналі, ні досвід, набутий у виборній техніці особами, що брали участь у попередніх виборах, не забезпечили активності жителів міста, а тому Житомирська міська комісія для виборів в Українські Установчі збори вирішила повернутись до поділу міста під час виборів до міської думи [23].

Всього на території Волинської губернії було створено 1097 виборчих дільниць і рівнозначних їм комісій [24].

Формування виборчих дільниць дозволило перейти до наступного етапу підготовки виборів – складання списків виборців. Всі роботи в цьому напрямку були ускладнені, крім стислості термінів (з 25 вересня [25] до 3 [26] жовтня), евакуацією деяких прифронтових мирових з'їздів (через переїзд Кременецького з'їзду мирових суддів в м. Рильськ Курської губернії було уповільнено створення Кременецької повітової

комісії, а значить і всі процеси у справі підготовки виборів) [27], відсутністю земських управ, відмовою деяких волостей складати списки [28], відтоком інтелігентних сил, пізнім отриманням Положення і Наказу про вибори [29] та авансу від Волинської Окружної комісії [30], незадовільним станом органів місцевого самоуправління на місцях [31], ворожим ставленням населення до виборів [32]. В с. Березівка Житомирського повіту жителі настільки були проти внесення їх в списки, що Березівську дільницю довелося розформувати між Альбінівською і Денешівською [33]. Заважала антивиборна агітація місцевих лідерів. За свідченнями інструктора Волинської Окружної комісії Масюкевича в с. Дермані (Рівненського повіту) настоятель храму Дерманського монастиря і семінарії вмовляв селян не допускати занесення їх в списки виборців [34].

Щоб якось виправити ситуацію, Другий Національний український з'їзд на Волині 29, 30 вересня і 1 жовтня 1917 р. закликав трудове селянство взяти найактивнішу участь у виборах до Всеросійських Установчих зборів і всіма способами допомагати перепису населення, бо без нього не зможуть відбутись вибори. Листівки з рішеннями цього з'їзду активно розповсюджувалися у великій кількості по всій території Волинської губернії.

Викликала багато питань і рекомендація Всевиборів опублікувати складені списки виборців в місцевих газетах. Вже 6 вересня, уважно вивчивши всі тонкощі цього процесу, Волинський губернський комісар А. В'язлов [2; 26], що відповідав за заготівлю і друк всіх виборчих матеріалів, доповідав Волинській Окружній комісії: «Продуктивність всіх друкарень Житомира, за умови припинення всіх інших робіт, – 9 тис. рядків за добу набору. За даними Всевиборів у Волинській губернії близько 1 млн. 150 тис. виборців, то робота з друку цих списків займе за попередніми підрахунками 128-130 днів, тобто 4-5 місяці /1 млн. 150 тис.: 9 тис. = 128/. Оскільки в повітах незначна кількість великих друкарень, передача їм частини замовлень не дуже зменшить цей термін [35]. Вартість 1 рядку списків /без вартості паперу/ обійдеться в Житомирі в Друкарні Волинського Губернського правління і в приватних до 20 коп. за рядок, тобто вартість друку 1 млн. 150 тис. має обійтись не менше як в 230 тис. карб.» [36].

З метою економії коштів і через технічну неможливість надрукувати всі списки виборців

вчасно, Волинською Окружною комісією було прийнято рішення обмежитись написанням їх від руки, друкарською машинкою та гектографом [37].

Відсутність коштів – основна причина гальмування більшості робіт з підготовки і проведення виборів у встановлений законом термін. На складання списків виборців Всевибори постановили асигнувати із розрахунку на кожну волосну комісію по 150 крб., Окружним комісіям на діловодство – від 5 до 10 тис. крб., міським і повітовим – від 2 до 3 тис. крб. [38]. Всього за даними Волинської Окружної комісії на складання списків виборців Всевибори повинні були виділити 25 тис. крб. [39]. Всі інші витрати лягали на плечі органів місцевого самоврядування, каси яких були пустими [40]. А тільки в Новоград-Волинському повіті на складання виборчих списків волосні комітети повинні були витратити 20 тис. крб. [41]. 19 вересня 1917 р. Волинська казенна палата для Волинської Окружної комісії відкрила рахунок на суму 17 тис. крб. [42] із кредиту, відпущеного Міністерством внутрішніх справ на друкарські витрати і заготівлю конвертів [43]. З них спочатку перевели повітовим комісіям Волинської губернії на складання списків виборців 11 тис. крб. [44], а потім ще 5,5 тис. крб. [45].

Цих коштів було мало, але в умовах, коли, незважаючи на численні прохання Волинської Окружної комісії, кошти від Всевиборів не надходили (отримали їх лише 16 жовтня 1917 р.) [46], вони все ж таки врятували справу з складанням списків виборців і на більшій території Волинського виборчого округу другий етап підготовки виборів завершився вдало.

Паралельно з організаційною роботою в жовтні 1917 р. на Волині, що обирала 10 депутатів Установчих зборів [47], розпочалася передвиборна кампанія. Згідно з Положенням про вибори будь-які 100 виборців могли запропонувати свій кандидатський список. На партійних конференціях і нарадах йшов підбір кандидатів в депутати. До Волинської Окружної комісії надійшов 31 кандидатський список. Така кількість списків може свідчити про непідробний ентузіазм, з яким населення Волині, значною мірою це стосується і селянства, зустріло вибори до Установчих зборів, незважаючи на всі свої негаразди і проблеми. Люди поклали великі надії на Установчі збори і вирішення ними аграрного питання. На жаль, через дуже низький загальнокультурний і політичний рівень тих груп насе-

лення, що висували кандидатські списки, 7 з них не були зареєстровані, бо містили багато недоліків і не відповідали законним вимогам: «Список селян Овруцького повіту» (1 кандидат), від громадян с. Слободище Житомирського повіту (3), від селян Покалеської волості Овруцького повіту (2), від Ради громадських організацій Ізяславського повіту (3), від населення Романівської волості Новоград-Волинського повіту (3), від Партії селян Норинської волості Овруцького повіту (13), Український список Новоград-Волинського повіту (4); а 11 – через запізнення терміну подачі: від Курненської волості Новоград-Волинського повіту (5), від жителів м. Дубно – християн (10), соціалістів-революціонерів Корецької волості Новоград-Волинського повіту (1), від Пулнинської волості Житомирського повіту (8), від партії соціалістів-революціонерів Кудринського і Подчапецького товариства Дубенського повіту (1), від селян Чернелевецької волості Староконстянтинівського повіту по 14 селам (35), від Губернського соціал-революційного товариства Дубенського повіту, від кандидатів Майданського Дубенського повіту соціал-революційного товариства (1), від Довжанської волості Острозького повіту (1), від селянських товариств Бутовецької волості Ізяславського повіту (2), від Людвипольської волості Рівненського повіту (14) [48].

Списки політичних партій і громадських організацій були підготовлені з дотриманням усіх вимог Положення про вибори, а дрібні недоліки були усунені до 19 жовтня. В кінцевому результаті Волинська Окружна комісія зареєструвала 13 кандидатських списків: список №1 – Російської соціал-демократичної робітничої партії (об'єднаної) і Бунду (далі РСДРП (об'єднаної) і Бунду), у виборчому списку яких було 12 осіб; №2 – Єврейського національного виборчого комітету (5), №3 – Єврейської народницької партії «Ідіше Фолкспартей» (9), №4 – «Польського крайового списку» (Списку польських громадських і політичних організацій) (14), №5 – Партії Народної Свободи і безпартійних хліборобів (15), №6 – Партії соціалістів-революціонерів і Ради селянських депутатів солдат Південно-Західного фронту (15), №7 – Української партії соціалістів-федералістів (8), №8 – від групи Єврейських громадських діячів (1), №9 – Єврейської соціал-демократичної робітничої партії (Поалей Ціон) (3), №10 – Об'єднаної єврейської соціалістичної робітничої партії (С.С. і Є.С.) (5), №11 – Української партії соціалістів-революціо-

нерів разом з Волинською Радою солдатських депутатів (14), №12 – Житомирської організації Російської соціал-демократичної робітничої партії (більшовиків) (6), №13 – Комітету православних і єдиновірних приходів Волинської єпархії.

До Волинської Окружної комісії прибули представники від кожного із зареєстрованих списків: Є.Б. Еліасберга (від списку №1), І.І. Гафля-Бітельмана (№2), Н.М. Россовського (№3), В. А. Душинського (№4), С.В. Семенова (№5), О.А. Влайкову – (№6), Г.Ю. Саковича – (№7), О.Ф. Черкеса (№8), М.Н. Чернобульського (№9), Х.І. Зафран (№10), П.І. Тищенко (№11), Е.Я. Таращанського (№12), В.Ф. Добровольського (№13) [49]. Вони допомагали в організації виборів і слідкували за дотриманням всіх вимог Положення.

Реально оцінюючи свої можливості перемоги на виборах, відповідно до ст.53 Положення про вибори, громадські організації після офіційного затвердження списків об'єдналися в блоки щоб потім відповідно до кількості набраних голосів пропорційно розподілити між собою кількість депутатських місць в Установчих зборах(кандидатські списки №1 – РСДРП (об'єднаної) і Бунду і №6 – Партії соціалістів-революціонерів і Ради селянських депутатів солдат Південно-Західного фронту, №2 – Єврейського національного виборчого комітету і №3 – Єврейської народницької партії «Ідіше Фолкспартей», №4 – «Польського крайового списку» і №5 – Партії Народної Свободи і безпартійних хліборобів, №7 – Української партії соціалістів-федералістів і №11 – Української партії соціалістів-революціонерів разом з Волинською Радою солдатських депутатів та №9 – Єврейської соціал-демократичної робітничої партії (Поалей Ціон) і №10 – Об'єднаної єврейської соціалістичної робітничої партії (С.С. і Є.С.) [50]).

Відповідно до ст. 60 Положення про вибори, за яким кандидатські списки можуть друкуватися двома мовами: державною російською і мовою за вибором груп виборців, що виставили кандидатський список, Волинська Окружна комісія спочатку постановила роздати населенню списки №1 -РСДРП (об'єднаної) і Бунду, №2 – Єврейського національного виборчого комітету, №3 – Єврейської народницької партії «Ідіше Фолкспартей», №8 – від групи Єврейських громадських діячів, №9 – Єврейської соціал-демократичної робітничої партії (Поалей Ціон), №10 – Об'єднаної єврейської соціалістичної робітничої партії (С.С. і Є.С.) – російською і

єврейською, №4 – «Польський крайовий список» – російською і польською та список №7 Української партії соціалістів-федералістів – російською і українською. Проте, брак коштів, відсутність достатньої кількості паперу, друкарських машин в Житомирі, шрифтів єврейською, польською і українською мовами, короткий термін підготовки до виборів і своєчасного вручення записок виборцям, розсіяним по всьому округу [51], змусили Волинську Окружну комісію прийняти рішення друкувати всі списки тільки російською мовою [52] на однаковому білому папері [53]. Прохання Волинського комітету Партії соціалістів-революціонерів надрукувати свої бюлетені на власному папері, відмінному за якістю чи кольором від паперу інших списків [54], було відхилене Всевиборами [55].

В той час, коли розгорталася організаційно-політична кампанія, Волинська Окружна і повітові комісії займалися технічним забезпеченням виборів, тобто підготовкою і облаштуванням приміщень, заготівлею виборчих матеріалів. Від того, як вдало буде проведена ця робота, залежало чи своєчасно розпочнуться вибори в окрузі.

За заготівлю конвертів відповідали члени Волинської Окружної комісії В.Є. Кандиба і І.П. Вороніцин [56]. Свої дії вони мали узгоджувати із спеціально створеним в Петрограді Комітетом у справах паперової промисловості при Міністерстві внутрішніх справ, що керував організацією і заготівлею матеріалів для виборів у Всеросійські Установчі збори на всій території Росії. Саме він мав протягом серпня 1917 р. доставити в Житомир папір для списків виборців, іменних посвідчень, бюлетенів тощо[57]. Проте, пізніше строки були змінені й папір для конвертів на суму 5 тис. 526 крб. 55 коп. від Комітету [58] на станцію Житомир прибув лише в кінці вересня – на початку жовтня 1917 р. Щоб виготовити 1 млн. 150 тис. конвертів [59] цього б паперу не вистачило, тим більше, що Волинська Окружна комісія вирішила зробити їх із запасом – 1,5 млн. Тому нею було закуплено ще 349 пудів паперу вартістю 5 тис. 869 карб. 06 коп. в Бердичеві [60] і Житомирі на суму 5 тис. 200 карб. [61].

Для виготовлення клею на 1,5 млн. конвертів замовили у Житомирської міської і Волинської губернських продовольчих управ 25 пудів житнього неклъованого борошна [62]. Слід зазначити, що не всі друкарні отримали клей, тому частина з них самі закуповували його за ціною

2 карб. за фунт, і тому вартість готового конверту зростала з 4 крб 3 коп. до 5 крб 50 коп. за 1 тис. штук [63].

За доставку, перевезення, зберігання всіх необхідних матеріалів на складах відповідав Волинський Губернський комісар А. В'язлов.

1 млн. 445 тис. 500 конвертів виготовлялися в Житомирі [64] друкарнями Кипніса (212 тис. конвертів), Брондвайна (322 тис.), Цигельника (219 тис. 500), Гольдвайна (59 тис.), Вагнера (153 тис.), Фельдмана (396 тис. 400) та видавництвом «Сиротський дім» (84 тис. 600). Скоординував їх роботу, видавав їм папір (244 пуди 15 фунтів на суму 4 тис. 60 крб 75 коп.) директор Друкарні Губернської земської управи А.М. Руновський. Саме його підприємство потім займалося штемпелюванням і сортуванням 617 тис. конвертів (на суму 925 крб 50 коп.), виготовлених на інших фабриках [65].

Роботи з виготовлення іменних посвідчень та виборчих карток розподілились між друкарнями Блоха, Гурфінкеля, Іваніцького і Даєнмана, Волинського губернського правління та Волинського губернського земства [66].

Волинська губернська друкарня доповідала, що із доставлених 740 пудів паперу від Комітету паперової промисловості [67], можна надрукувати виборчих записок розміром в $\frac{1}{4}$ аркуша – 10 млн. 598 тис. 400 штук [68], а в $\frac{1}{8}$ аркуша – набагато більше, тому Волинською Округовою комісією було прийнято рішення друкувати їх розміром в $\frac{1}{8}$ аркуша. Виготовлення іменних посвідчень і виборчих записок, за попередніми підрахунками Волинської губернської друкарні, коштувало б 17 тис. крб [69]. На практиці сума вийшла набагато більша.

Папір і готові виборчі матеріали в Бердичеві зберігались на складах Р. Шмаїна, Кваші і Б. Тармса, Брадянта, фабрики Л.І.Маргуліса [70].

Процес заготівлі виборчих матеріалів Волинська Округна комісія поєднувала із вирішенням питань щодо облаштування приміщень виборчих дільниць і забезпечення їх всім необхідним. Потрібно було закупити дрова для обігріву, керосин для освітлення, штемпелі, сургуч тощо. Тільки для Волинської Округної комісії Житомирська продовольча управа поставила 6 сажнів дров, 10 пудів керосину, 15 фунтів чаю [71], а майстерня Штернберга – 11 штук каучукових штемпелів (4 для самої комісії і 7 для інструкторів) [72]. Оплата освітлення і опалення приміщень покладалась на міські і земські установи [73]. На їх плечі лягало і забезпечення виборчих

дільниць урнами. В деяких повітах (наприклад, в Дубенському) їх не було взагалі, в інших (Острогозькому, Житомирському) частина ящиків для подачі виборчих карток, що залишились з виборів до волосного земства, стала непригодною. Ціна одного такого ящика із дерева чи картону коливалася від 8 до 12 крб [74].

Друкарські роботи проводились досить енергійно і Волинська Округна комісія змогла своєчасно підготувати необхідну кількість виборчих матеріалів. Мало того, вона із своїх запасів видала для виборчої комісії Південно-Західного фронту, до якої конверти і папір від Всевиборів не надходили, а це загрожувало відстрочкою виборів й могло порушити спокій фронту та вивзати ексцеси, паперу білого газетного обгорткового 330 пудів без упаковки і 378 пудів газетного паперу з упаковкою [75], близько 45 пудів зеленого паперу [76], 37 пудів жовтого обгорткового паперу на суму 1 тис. 273 крб 98 коп. і 410 тис. конвертів на суму – 3 тис. 592 крб 02 коп. Загальні витрати склали 4 тис. 866 крб, з яких 866 крб так і не повернули Волинській Округовій комісії навіть після закінчення виборів [77].

Із 20 жовтня по 1 листопада 1917 р. згідно з графіком, затвердженим Волинською Округною комісією, всі виборчі матеріали (1 млн. 308 тис. 570 іменних посвідчень, 946 тис. 550 конвертів, 9 тис. 800 кандидатських списків, 13 млн. 253 тис. 700 виборчих карток) були відправлені із станції Житомир в міста Кременець, Рівне, Дубно, Овруч, Острог, Староконстантинів, Ізяслав, Луцьк, Новоград-Волинський [78].

Події кінця жовтня 1917 р., що перервали зв'язок з Петроградом і викликали в цілому ряді місць збройні сутички, неминуче привели до зупинки робіт у справі розсилки виборчих матеріалів [79]. Тому Волинська Округна комісія, беручи до уваги, що 12 листопада вибори в Волинській губернії не можуть бути проведені з дотриманням вимог закону, через не отримання повітовими комісіями до 06 листопада виборчих записок, конвертів, посвідчень, постановила: «По всьому Волинському округу відкласти вибори на 1 тиждень – 19-21 листопада 1917 р.» [80].

По дорозі з виборчими матеріалами траплялося різне: записки №5 і 3 тис. конвертів для Луцького повіту кур'єром випадково були завезені в Новоград-Волинський [81]; в цьому ж місті вагон з іншими матеріалами був розгромлений солдатами [82]; до Іскоростенівської волості Овруцького повіту взагалі дійшов неповний комплект виборчих записок [83].

Труднощі доставки друкованих матеріалів залізницею в повітові центри, із повітів в волості, відсутність нормальних транспорт засобів і незадовільний стан доріг змусив Волинську Округну комісію перенести вибори на 26-28 листопада 1917 р. [84]. Правда інформація про новий термін проведення виборів дійшла не у всі дільниці вчасно. Тому в Колковській, частині Тростянецької і Городецької волостях вибори почалися 19 листопада і тривали 1-2 дні, а після отримання телеграми від Волинської Округної комісії про перенесення дати на 26 число, вибори були припинені і ящики опечатані, голосування продовжили 26-28 листопада [85]. Існували проблеми з поінформованістю населення і в великих містах. В Житомирі тільки коли 27 листопада представники кандидатських списків повідомили Волинську Округну комісію про те, що голосування у всіх міських дільницях йде дуже повільно – голова комісії А.С. Багриновський віддав розпорядження надрукувати 3 тис. екземплярів оголошень про проведення виборів 26-28 листопада і розповсюдити їх по місту. Своє рішення він пояснював тим, що «до початку виборів потреби в цьому не було» [86].

Слід зазначити, що такі прорахунки в справі інформування населення про вибори до Всеросійських Установчих зборів, не були характерними для Волинської Округної комісії. Вона багато уваги приділяла цьому питанню. Всю важливу інформацію, що стосувалась виборів до Установчих зборів, Волинська Округна комісія друкувала у «Віснику Волинського Комісара» [87], а також в місцевих газетах: «Віснику Волинського Тимчасового уряду», «Волинь», «Трудова Волинь».

В умовах, коли освіту мали не більше $\frac{1}{4}$ населення Росії, потрібні були особливі технології, щоб виборці могли проголосувати свідомо і самостійно, без підказок зі сторони. В Положенні про вибори була розроблена проста і оригінальна система здійснення волевиявлення для виборців. Тому Волинська Округна комісія для інформування населення губернії замовила в Києві 5 тис. екземплярів Положення по вибори українською мовою (по 500 штук в Житомирську міську і повітову, Новоград-Волинську комісії, по 450 – в Овруцьку і Рівненську, по 430 – в Старокостянтинівську, Кременецьку, Луцьку, Дубенську, Ізяславську і Остозьку комісії) [88], та 20 тис. примірників листівки «Громадяне Землі Української» вартістю 2 $\frac{1}{2}$ коп. одна на суму 500 крб [89]. 2 тис. 807 екземплярів Поло-

ження про вибори російською мовою і 2 тис. 907 наказів надійшло від Всевиборів, а ще 10 тис. екземплярів Положення на суму 842 крб [90] за власної ініціативи надрукував Волинський комітет Партії соціал-революціонерів [91]. Крім цього, для волинських виборців А.С. Багриновський разом з С.С. Гореликом [92] підготували «Звернення Волинської Округної комісії до Громадян Землі Волинської» [93] та плакат «Положення про охорону свободи і правильності виборів». Останній було надруковано в Губернській друкарні в кількості 6 тис. екземплярів [94].

Доставляли таку велику кількість інформативної літератури до найвіддаленіших куточків Волинської губернії інструктори Волинської Округної комісії: І.А. Айнгорн (працював в Старокостянтинівському повіті) [95], П.А. Попенко (в Ізяславському) [96], А.А. Попов (в Рівненському), Масюченко (в Дубенському) [97], А.М. Ніштун (в Житомирському) [98], І.К. Каргаретелі (в Житомирському) [99], Меленєвський А.Т. (в Овруцькому) [100]. Вони знайомили населення із технологією виборів до Установчих зборів, читали лекції, консультували членів дільничних комісій, спостерігали, щоб ніде не порушувався закон, повідомляли як протікають справи з підготовки до виборів. За свою досить тяжку працю інструктори отримували по 8 крб. в день і 7 крб. добових, за умови проїзду білетом 1 класу і на конях (оплата здійснювалась лише за трьох коней) [101]. За вечірні заняття їм платили 100 крб за місяць [102].

Організація і підготовка виборів вимагали величезних фінансових затрат. Витрати тільки на Канцелярію Волинської Округної комісії за листопад 1917 р. склали 1 тис. 334 крб [103], а винагорода членам комісії за цей же період – 406 крб 77 коп. [104]. За даними довідки Бухгалтерського відділу Волинською Округною комісією на 17 січня 1918 р. було видано повітовим комісіям – 31 тис. 290 крб, інструкторам та іншим особам – 3 тис. 325 крб. Отже, загальна сума авансів комісії склала 35 тис. 245 крб [105]. У розпорядженні члена-казначая комісії В.Є. Кандиби на початку січня 1918 р. залишилось – 5 тис. 414 крб 78 коп. З них протягом січня-березня 1918 р. на утримання Канцелярії Волинської Округної комісії та інші потреби було витрачено 3 тис. 353 крб 95 коп. Залишок склав 2 тис. 60 крб 83 коп. [106]. А от заборгованість, яку слід було погасити Волинській Округній комісії з 14 березня по 13 липня 1918 р., була значною (див. табл. № 1).

Таблиця 1

**Довідка бухгалтерії про заборгованість
Волинської Окружної комісії. [107]**

№	Кому	Сума
1	Волинській губернській управі	30 тис. крб
2	Волинській Окружній комісії	1 тис. 300 крб
3	Продовольчому від- ділу Всеросійського земського союзу за підводи	240 крб
4	Друкарні Блоха	1 тис. 267 крб 50 коп.
5	Друкарні і редакції Волинського губер- нського правління	15 тис. 189 крб 07 коп.
6	Друкарні Гурфінкеля	575 крб
7	Друкарні Іваніцького і Даєнмана	1 тис. 525 крб
8	Друкарні Волинського Губернського земства	8 тис. 50 крб
	Всього	58 тис. 146 крб 57 коп.

Сюди слід додати борг за передачу телеграм Почтово-телеграфним конторам за вересень – грудень 1917 р. та січень 1918 р., що становив – 4 тис. 724 крб 90 коп. [108].

Ще більше витратили міські і земські установи. На жаль, повні дані відсутні, але тільки Рівненська управа витратила на вибори – 6 тис. карб. [109].

Гроші від Всевиборів на погашення боргів Волинської Окружної комісії і відшкодування 75% затрат на підготовку до виборів органам місцевого самоуправління до кінця 1918 р. так і не надійшли.

Доступні нам архівні джерела (збереглися фонди Волинської Окружної та протоколи результатів голосування всіх повітових комісій Волинського виборчого округу) дають змогу з'ясувати результати виборів у Волинській губернії. Цілковиту перемогу отримали українські есери. За список №11 (УПСР і Волинської Ради селянських депутатів) було подано 549 тис. 332 голосів (70,2%), що дало змогу провести в депутати 9 осіб. Серед них – М.Ф. Чечель, М.Д. Гладкий, М.В. Троць, І.Л. Гедзь,

К.С. Коваль, Т.Ф. Мартинюк, М.Г. Черановський, Ф.М. Кобильчук, Д.М. Павлюк [110]. Етнічні поляки Волинської губернії також активно брали участь в голосуванні [111], провівши в депутати Всеросійських Установчих зборів інженера, голову Профспілки польських службовців сільського господарства і сільськогосподарської промисловості [112] Я.І. Липковського (№1 в списку Польського об'єднання громадських і політичних організацій) від виборчого блоку списків №4 – «Польського крайового списку» і №5 – Партії Народної Свободи і безпартійних хліборобів, за який проголосувало 53 тис. 591 (6,9%) і 19 тис. 933 (2,5%) виборців відповідно (всього 73 тис. 524 (9,4%)).

Більшовики зазнали страшеної поразки: у Волинській губернії за них проголосували лише 33 тис. 318 виборців (4,2%) [113].

Вибори закінчилися, а Волинська Окружна комісія не припиняла свою роботу. Протягом грудня 1917 р. вона проводила підрахунок голосів, збирала дані про витрачені на вибори кошти, складала фінансові звіти, вела переписку з повітовими комісіями тощо.

Останнє засідання Волинської Окружної комісії відбулося 14 березня 1918 р., тобто тоді, коли створені з таким трудом і ентузіазмом Установчі збори були розігнані. Тим не менше, до кінця виконуючи покладені на них обов'язки, голова А.С. Багриновський і секретар С.С. Горелик підписали постанову про закриття роботи комісії і передачу в архів Губернського комісара всіх документів [114] разом із залишками невикористаних виборчих матеріалів: іменних посвідчень – 1 тис. 430 екземпляри, виборчих записок – 546 тис. 300 штук вагою 27 пудів, 1 тис. 250 Наказів про вибори і 88 тис. 450 конвертів [115].

Перший досвід демократичних виборів в Росії, в тому числі й на Волині, не отримав подальшого розвитку і був повністю відкинутий радянською владою. Проте осмислення цього досвіду дозволяє розширити історичні уявлення про виборчі технології в Україні на початку ХХ ст. і, можливо, по-новому осмислити сучасність. Оригінали документів про вибори до Всеросійських Установчих зборів в Волинському виборчому окрузі, що збереглися в Державному архіві Житомирської області, наглядно демонструють те, що змінилось або залишилось незмінним у процесі підготовки і проведення таких великих політичних подій як вибори.

Джерела та література

1. Дециньський Л. Є. Великий Жовтень на Волині / Л. Є. Дециньський. – Львів: Вища школа. Видавництво при ЛДУ, 1977. – 184 с.; Кичий І. Борьба за власть Советов на Правобережной Украине / Иван Васильевич Кичий. – Львов : Вища школа. Изд-во при Львов. ун-те, 1986. – 151 с.; Огарін Д. 1917 рік на Волині: дис... канд. іст. наук / Д. Огарін. – Київ, 1964. – 258 с.
2. Власюк О.В., Цятко В.М. Волинь в добу Центральної Ради (1917-1918) \ В. Цятко. – Рівне: Волинські обереги, 2009. – 96 с.
3. Комарніцький О.Б. Містечка Правобережної України і вибори до Всеосійських Установчих зборів наприкінці 1917 р. // Краєзнавство: Науковий журнал. – К., 2002. – №1-4. – С.86-89; Комарніцький О.Б. Містечка Волині та Київщини у добу Української революції 1917-1920 рр.: монографія / Олександр Борисович Комарніцький; в.о. Кам'янець-Подільський нац. ун-т ім. Івана Огієнка; За наук. ред. О. М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. – 312 с.
4. Вестник Временного правительства. – Пг. – 1917. – 22 июля.
5. Вестник Временного правительства. – Пг. – 1917. – 19 сентября.
6. Державний архів Житомирської області (далі – ДАЖО), ф. 2149, оп. 1, спр. 26, арк. 5.
7. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 205, арк. 1.
8. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 31, арк. 59.
9. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 205, арк. 51.
10. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 205, арк. 95.
11. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 1, арк. 116.
12. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 5, арк. 17.
13. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 5, арк. 18.
14. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 5, арк. 68.
15. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 33, арк. 34.
16. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 205, арк. 16 зв.
17. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО), ф. 1137, оп. 1, спр. 1, арк. 8.
18. ДАЖО, ф. 2149, оп. 1, спр. 25, арк. 39.
19. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 205, арк. 61.
20. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 26, арк. 116.
21. Трудовая Волянь. – Житомир. – 1917. – №113.
22. ДАЖО, ф. 2149, оп. 1, спр. 26, арк. 116.
23. ЦДАВО, ф. 1133, оп. 1, спр. 2, арк. 5 зв.
24. ДАЖО, ф. 2149, оп. 1, спр. 1, арк. 116.
25. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 205, арк. 10 зв.
26. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 25, арк. 39.
27. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 205, арк. 15 зв.
28. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 205, арк. 176 зв.
29. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 25, арк. 39.
30. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 6, арк.6; спр. 205, арк. 92 зв.
31. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 205, арк. 101 зв.
32. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 205, арк. 229 зв.
33. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 205, арк. 176 зв.
34. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 27, арк. 60-61.
35. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 1, арк.11.
36. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 1, арк. 11 зв.
37. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 205, арк. 15.
38. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр.8, арк. 3 зв.
39. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 33, арк. 25.
40. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 205, арк. 188 зв.
41. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 205, арк. 77 зв.
42. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 8, арк. 2 зв.
43. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 8, арк. 1.
44. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 205, арк. 25.
45. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 8, арк. 5.
46. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр.1, арк. 14.
47. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 25, арк. 66.
48. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 28, арк. 50.
49. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 31, арк. 41, 51-53.
50. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 32, арк. 51 зв.-52.
51. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 205, арк. 218 зв.-219 зв.
52. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр.1, арк. 135.
53. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 205, арк. 204 зв.
54. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 205, арк. 167 зв.
55. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 1, арк. 163 зв.
56. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр., 205, арк. 25.
57. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 1, арк. 31 зв.-32.
58. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 30, арк. 37-38.
59. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 7, арк. 1.
60. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 30, арк. 37-38.
61. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 205, арк. 56.
62. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 26, арк. 44.
63. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр.7, арк. 13.

64. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 205, арк. 165 зв.
65. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 7, арк. 29, 23,
52.
66. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 211, арк. 6.
67. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 7, арк. 8.
68. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 205, арк. 195 зв.
69. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 205, арк. 5 зв.
70. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 7, арк. 2.
71. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 31, арк. 17,
18, 32.
72. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 205, арк. 51.
73. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 1, арк. 41.
74. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 30, арк. 16, 22,
14, 3.
75. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 211, арк. 9.
76. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 205, арк. 282 зв.
77. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 211, арк. 9, 7.
78. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 30, арк. 53-55.
79. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 1, арк. 189.
80. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 205, арк. 289.
81. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 205, арк. 318 зв.
82. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 205, арк. 136 зв.
83. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 30, арк. 2.
84. Волинь. – Житомир. – 1917. – № 272.
85. ДАЖО, ф. 2149, оп. 1, спр. 205, арк. 164 зв.
86. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 31, арк. 89.
87. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 205, арк. 84 зв.
88. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 205, арк. 68.
89. ЦДАВО, ф. 1156, оп. 1, спр. 6, арк. 15
90. ДАЖО, ф. 2149, оп. 1, спр. 205, арк. 30 зв.
91. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 205, арк. 88 зв.
92. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 205, арк. 103 зв.
93. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 1, арк. 75.
94. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 27, арк. 50.
95. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 33, арк. 15.
96. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 205, арк. 214 зв.
97. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 205, арк. 30 зв.
98. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 205, арк. 114.
99. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 205, арк. 122 зв.
100. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 205, арк. 81 зв.
101. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 205, арк. 30 зв.
102. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 6, арк. 42.
103. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 6, арк. 37.
104. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 31, арк. 104.
105. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 6, арк. 54.
106. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 6, арк. 62.
107. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 211, арк. 6.
108. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 211, арк. 12, 32.
109. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 4, арк. 130.
110. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 211, арк. 21.
111. Протасов Л.Г. Депутаты Всероссийского Учредительного собрания: этнонациональный аспект // Научные ведомости БелГУ. Серия: История. Политология. Экономика. Информатика. 2008. №1. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/deputaty-vsrossiyskogo-chreditelnogo-sobraniya-etnonatsionalnyy-aspekt>
112. Трудовая Волинь. – Житомир. – 1917. – 13 октября.
113. ДАЖО, ф. 2149, оп. 1, спр. 32, арк. 51 зв.-52.
114. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 205, арк. 482.
115. Там само, ф. 2149, оп. 1, спр. 30, арк. 54 зв.

Ирина Зенич

Организация выборов во Всероссийское Учредительное собрание в Волинской губернии в 1917 г.

В статье на основе мало исследованных документов из Государственного архива Житомирской области освещается процесс подготовки выборов во Всероссийское Учредительное собрание в Волинском избирательном округе.

Ключевые слова: *Всероссийское Учредительное собрание, избирательные технологии, Волинская губерния.*

Irina Zenych

The organization of elections the Russian Constituent Assembly in Volhynia in 1917.

The article is based on a little research documents from the State Archive of Zhitomir region covers the preparation of elections to the Russian Constituent Assembly constituency in Volyn.

Key words: *Russian Constituent Assembly, election technologies, Volyn province.*